

ДУШКО МАРИНКОВИЋ*

БАЊА КУЛАШИ
туристичко-географске карактеристике

Извод: У овом раду се говори о туристичко-географским карактеристикама Бање Кулаши са посебним акцентом на њене природно-географске карактеристике, историјски развој, хемијско-физичке особине термоминералних извора бање, као и на функционални аспект и перспективу даљег развоја.

Кључне ријечи: бања, туризам, Бања Кулаши, термоминерални извори, карактеристике, развој, функције.

Abstract: This article concerns as well the touristic and geographical characteristics of the Kulashi Baths, with a particular accent on their own natural and geographical characteristics, historical development, as the chemical and physical characteristics of the thermomineral sources, the functional aspect and the prospectives of a further development.

Key words: baths, tourism, Baths of Kulashi, thermominerals sources, characteristics, development, functions.

УВОД

Појава термоминералне воде на локалитету Бањско-рекреационог центра "БАЊА КУЛАШИ", недалеко од Прњавора, представља важно природно богатство локалитета и Републике Српске у цјелини. Наиме, те воде по хемијским и физичким својствима представљају риједак природни феномен не само у нашој држави, него и у Европи. Поред Бање Кулаши овакав тип термоминералне воде у Европи посједују још само двије бање: "Горња Бања" у Бугарској и бања "Архани" у близини Атине. Колико је познато, осим ових бања у свијету је евидентирано још пет налазишта са скоро сличним или идентичним карактеристикама. Ти извори се налазе по један у Оману и Новој Каледонији и три у држави Калифорнија, у САД-у. (1,94).

Из овога се види колико су бање са својствима воде као у Кулашима права ријеткост на земљи. Једна од основних карактеристика, воде у Бањи Кулаши је да она настаје у специфичним геолошким условима, односно у слојевима који у себи садрже ријетке минерале. Веома је важно напоменути да је локалитет Бање Кулаши друго мјесто у свијету гдје је пронађен врло риједак минерал суолунит.¹

* Драшко Маринковић, Извод из дипломатског рада одбрањеног 14. 09. 1998. године на Природно-математичком факултету у Бањој Луци

¹ Др Б. Ђерковић, "БАЊА КУЛАШИ - свјетски феномен и њен широки спектар љековитости", Извјештај и предлог Заводу за заштиту споменика културе, природних знаменитости и ријеткости БиХ, Сарајево, стр. 2.

Љековита својства воде Бање Кулаши од давнина су позната околном становништву које је искуствено свједочио о благотворном дјеловању ове воде на низ различитих болести. Све ово довело је до изградње БРЦ "Бања Кулаши" чији је развој у функционалном смислу условио територијално ширење насеља Кулаши, које је по овој бањи и добило назив. Само насеље се налази у непосредној близини бањских објеката и готово у потпуности је у функцији бање. Развој БРЦ "Бања Кулаши" има повољне последице не само на ближу околину, него и на шири простор општине Прњавор у оквиру којег се и налази.

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Бања Кулаши смјештена је у западном дијелу Републике Српске, испод планине Љубић (594 m) у питомој долини ријеке Велика Укрена, на магистралном жељезничком правцу Добој - Бања Лука. Бања се налази на истоименом насељу Кулаши са којим се развија у складу са основном функцијом локалитета. У административном и територијалном смислу припада општини Прњавор.

Математичко-географски положај Бање Кулаши одређен је координатама 17°44'50" источне географске дужине и 44°44'15" сјеверне географске ширине. Положај бање при 45-ој паралели значи да заузима средишњи дио сјеверног умјереног појаса. Читав Бањско-рекреациони центар заузима површину од око 118.000 m² са просјечном висином од 156 метара.

Главне одлике локалног туристичко-географског положаја Бање Кулаши резултат су њеног топографског смјештаја у оквиру општине Прњавор. Релативно повољан локални положај може се сагледати из чињеница да простор бање заузима јужну територију општине Прњавор, на граници према територији општина Добој и Теслић, и тако остварује добру комуникацијску повезаност у међуопштинском саобраћају. Бања Кулаши гравитира према 14 km удаљеном граду Прњавору са ким је повезана асфалтним путем, којим се остварује најкраћа веза града са жељезницом. Постојећа путна мрежа, којом је бања повезана са околним насељима, данас не задовољава основне потребе. Међутим, у догледније вријеме она би могла играти врло важну улогу, уколико се изврше потребни захвати на њеној ревитализацији.

У регионалном погледу ово подручје, по свом географском положају, припада простору Бањалучке регије чији је нодално-функционални центар град Бања Лука, коме гравитира и простор општине Прњавор. Међутим, кључна карактеристика овог подручја је да преко њега пролази магистрална жељезничка пруга упоредничког правца, која повезује источне и западне просторе Републике Српске. Проласком ове фреквентне жељезничке пруге простор Бање Кулаши је добио изузетно повољан регионално гравитацијски положај, јер се налази између два већа регионална центра. Удаљеност Бање Кулаши жељезницом до Добоја је свега 42 km, а до Бања Луке 68 km. Важна улога жељезничке комуникације умногоме је утицала на развој Бање Кулаши, баш као и регионални путни правци Прњавор - Теслић и Прњавор - Јелах - Добој.

У ширем смислу ово подручје, као и већи дио Републике Српске, природни је трансферзални простор који се налази на правцу великих туристичких токова од сјевера према југу, тј. из континенталне Европе према Јадранском мору, те има шансу да постане значајан фактор укључења у

домаће и међународне туристичке токове. Овако повољан туристичко-географски положај треба валоризовати, ако се жели просперитет у развоју Бањско-рекреационог центра "БАЊА КУЛАШИ".

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ

У геолошком погледу Бањско-рекреациони центар "БАЊА КУЛАШИ" налази се у подручју које је карактеристично по расједима, различитих праваца и димензија. Посебна карактеристика бањског подручја је да се налази на терену расједа који је обиљежен изразитом термалном активношћу и чија консолидација још увијек траје, па је овдје значајна и сеизмичка активност. Сви расједи који су условили појаву термоминералних процеса у ободу панонске геосинклинале и касније, који су током плиоцена и почетком плеистоцена условили даље моделирање рељефа овог подручја, имају основни правац пружања и дејства СЗ-ЈИ. (2,9-17)

Главну стијенску масу овог подручја чине перидотити и серпентинити вукланогено-седиментне серије, ефузивни седименти тријаса, јуре, креде и терцијара, те алувијалне творевине. Важно је напоменути да су на овој малој површини, од око 2 km², регистроване појаве гранита. Према старијим подацима серпентинити су палеозојске старости, док се у новије вријеме сматра да су они остаци тријаске и јурске масе.²

Извори термоминералне воде се налазе у равници недалеко од ријечне долине Велике Укрине, на земљишту које се углавном састоји од серпентина коме се уз ријечни ток придружује мелафир и санте туфитних пјешчара и хридови кредног вапненца. Стијенске масе-аквифери термоминералних вода изграђени су од ултрамафита, ефузива, интрузива и стијена вулканогено-седиментне серије у зони младих и активних дубоких расједа који узрокују појаву оваквих вода. На ужем простору Бањско-рекреационог центра "БАЊА КУЛАШИ" налази се неколико карактеристичних термоминералних извора и бушотина са међусобно различитом температуром. Заједничка одлика овог терена је велика подложност ерозији и денудацији што се одражава у долини ријеке Велика Укринa, као и на коритима мањег броја поточића.

По рељефним карактеристикама простор на коме је смјештена Бања Кулаши припада просторној цјелини Перипанонског обода са карактеристичним брежуљкастим земљиштем које је у долинама погодно за пољопривредну производњу, а чија побрђа дају врло погодне услове за развој воћарске привреде. У основи, на цијелом простору Бањско-рекреационог центра преовлађује алувијална равна ријеке Велика Укринa са њеним терасима, гдје је Бања Кулаши и лоцирана. Према југу овај терен се уздиже у благе шумовите брежуљке чија висина не прелази 400 метара надморске висине. Из овога се види да на овом подручју преовладава равничарско-брежуљкасти тип рељефа, јер изразитих висова, који би доминирали тереном, нема.

На највећем дијелу терена развијени су ерозивно-денудациони типови рељефа. Стијенске масе су израђене од карбонатних стијена ерозивно-пукотинског типа са веома слабом чврстоћом, па су за овај крај карактеристична и клизишта којих има по околним брдима и зонама убрзаног спирања и клижења. (1,21)

² Б. Баслер и Ђ. Јанковић, "Палеолитско налазиште Лушчић у Кулашима", Посебан отисак из "Гласника Земаљског музеја у Сарајеву", Археологија 1960-1961. година, стр. 27.

Уска ријечна долина Велике Укрине представља најмаркантнију орографску и морфолошку форму око које је дисециран рељеф са бројним потоцима који пресијецају ово подручје. Ријека Велика Усора образује алувијалну раван на чијим се терасама узгајају житарице. Посматрајући ширу околину примијети се значајно шумско богатство коме погодноју подзоста тла овог подручја, која представљају полазну основу за развој шумарства.

Што се тиче климатских обиљежја простор Бање Кулаши карактерише географски положај у ободу Панонске низије овом простору одговара умјерено-континентална клима, карактеристична за дјелимично затворене и уске ријечне долине сјеверозападнoг дијела Републике Српске. Тако је клима Бање Кулаши и ширег подручја дефинисана је стандардним климатским факторима: географском ширином, специфичностима рељефа, врстом подлоге, структуром биљног покривача, удаљеношћу од мора, као и неким антропогеним утицајима. Обзиром на повољан географски положај у простору сјеверног умјереног појаса, ови фактори нису сметња за подизање бањско-рекреационог центра. Наиме, ово подручје карактеришу мале појаве магле и влажности и доста велика прозачност и циркулација ваздушних маса што можемо пратити кроз наредне климатске елементе:

1. **Температура ваздуха:** Анализа вишегодишњег тока температуре ваздуха за подручје Бање Кулаши извршена је на основу извјештаја ХМС Прњавор која је удаљена 14 km, јер бања не посједује сопствену метеоролошку станицу. Ови подаци сигурно не могу у потпуности репрезентовати климу Бање Кулаши, али ипак могу дати оријентационе хидрометеоролошке параметре. Средње годишње температуре ваздуха за период 1955-1974. године, се крећу од 9,1°C (1956. год.) до 11,4°C (1961. год.), а средње годишњи просјек износи 10,2°C. Средње мјесечне температуре ваздуха знатно осцилирају, па тако минималне у јануару износе -1,4°C, а максималне у јулу 20,4°C. Из прегледа видимо да су најхладнији I, II и XII, а најтоплији VI, VII и VIII мјесец када је и најпријатнији боравак у бањи. Када се клима Бање Кулаши посматра кроз температурне услове, онда може да се констатује следеће: доста свјеже, али пријатно прољеће, врло топло и угодно лјето, прохладна јесен и хладна зима. (2,18)

2. **Падавине - Вишегодишња анализа количине падавина за подручје Бање Кулаши** указује да просјеци падавина по појединим годинама и периодима имају битних разлика. Тако просјек падавина за период 1925-1940 године износи 855 mm, а за период 1955-1973. године износи 978 mm талoга годишње. Средња годишња количина падавина за период 1963-1973. године износи 1043 mm. Минималне годишње падавине регистроване су 1971. године (804 mm), а максималне 1969. године (1147 mm). (2,19)

Из ових података се види да су падавине доста правилно распоређене током читаве године, или да су ипак учесталије у прољеће и почетком лјета. Дневне падавине могу бити јако интензивне, што се читује нарочито у лјетном периоду и виду наглих пљускова.

3. **Облачност и вјетрови - Подаци са ХМС Прњавор "говоре"** да је средња годишња облачност 6,1, и да је у лјетним мјесецима најнижа, мада и тада ипак постоји облачних дана, поготово у августу када добро дођу да смање лјетњу жегу. Мјесец јули је најведрији са 12,8 ведрих дана и најмање потпуно облачних, свега 3,8. Облачност је највећа од X до I мјесеца и тада лагано опада до јуна. Карактеристике облачности и вјетрова овог подручја су међусобно

пропорционалне. Вјетрови су углавном средње јачине, а између октобра и јануара готово да их и нема. На вјетровите дане отпада 40%, а на дане без вјетра 60% од укупног броја дана у години.

Хидрографска обиљежја овог простора везана су првенствено за основне функције Бање Кулаши које су засноване на искориштавању термоминералних вода. Међутим, пред балнеолошко-здравствене функције подручје ове бање пружа доста интересантне туристичко-географске садржаје. Да би се то сагледало морамо се осврнути и на хидрографска обиљежја ове локације. Имајући то у виду, све воде овог подручја се могу подијелити на површинске и подземне.

Основу површинске хидрографске мреже овог локалитета чини ријека Велика Укрина са својим притокама. Она се око 1,5 km јужно од бање састаје са ријеком Малом Укрином, те заједно образују ток ријеке Укрине. Ријека Укрина има дужину тока 85 km, површину слива 1515 km² и десна је притока ријеке Саве. Поред тока ријеке Велике Укрине, на густину хидрографске мреже овог локалитета, утичу и бројни потоци, који као њене притоке долазе са околних брежуљака и пресијецају бањско подручје. (1,21)

Основу подземне хидролошке мреже овог локалитета, са становишта балнеолошке валоризације чине термоминералне воде. Карактеристика термоминералних вода у основи је температура већа од 20°C и више од једног грама растворених материја у једном литру воде. У основи термоминералне воде за потребе Бање Кулаши експлоатишу се са 4 бунара (Б-4, Б-5, Б-6 и Б-7), а користе се на бунарима Б-5 и Б-7, а чије су карактеристике: бунар Б-5, макс. црпљење 12 l/sec, темп. 29,5°C и бунар Б-7, макс. црпљење 7 l/sec, темп. 29,5°C. Из овога се види да поједини извори имају различите карактеристике. (1,60)

На основу укупне валоризације хидрографских потенцијала овог подручја може се извести закључак да су највише искориштени термоминерални потенцијали, али да много не заостаје ни употреба еколошки доста чистог тока ријеке Велике Укрине. Ова тврдња се може поткријепити и чињеницом да се пјешчане плаже обе ријеке током сезоне готово свакодневно користе за задовољавање спортско-рекреационих потреба. У првом реду мисли се на одмор, купање и камповање, али и за риболов.

Карактеристике географског положаја у умјереним географским ширинама и одлике рељефа и климе умногоме су као фактори утицали да се на овом подручју развију постојеће биљне заједнице и животињски свијет. Укупна валоризација биљног и животињског потенцијала подручја је веома значајна у сврху туристичко-рекреативног кориштења. Наиме, цијело подручје има веома повољне услове за лов на високе, ниску и пернату дивљач, а када се томе дода доста развијен риболов и природне благодети одмора и шетње у чистом шумском амбијенту онда нису безразложне тврдње посјетилаца бање како су уживали у првом природном миру далеко од буке и индустрије.

ПОСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ БАЊЕ КУЛАШИ

Према археолошким ископинама, и неким старим подацима, извори термоминералне воде на подручју Бање Кулаши кориштени су у лјечилишне сврхе још за вријеме старих Римљана. Ипак данас располажемо са врло мало писаних трагова о историјском развоју бање и о правом пори-

јеклу назива "Кулаши". Назив упућује на легенде које су препричавали старосједиоци околних насеља, а оне су везане за коња "Кулаша" који је био болестан и који је дошавши у близину бањског подручја пио изворску воду и тако оздравио. У народном ријечнику именица Кулаш означава коња пепељасте или жућкасте боје.³

Тачан датум открића љековитости термоминералних вода Бање Кулаши није познат. Прве поуздане податке о истраживању вода бање налазимо у раду професора Еугена Лудвига из Беча, 1890. године. Он је прије нешто више од сто година извршио прво каптирање једног од извора, измјерио његову температуру и направио прву хемијску анализу на основу које је испитану воду уврстио у ред индиферентних хипотерми. Треба навести и то да је проф. Лудвиг своју анализу сматрао привременом и не посве тачном. Након тога 1907. године, за вријеме власти Аустро-угарске, др. Фридрих Катцер врши поновно мјерење температуре каптираног извора и прерачунавање анализе професора Лудвига. У то вријеме каптирања једног од првих извора бање, она је имала облик једне приземно зидане зграде димензија 12,17 x 6,12 метара у чијем јужном дијелу је био смјештен један зидани базен димензија 4,4 x 4,0 x 1,45 за купање посјетилаца. У сјеверном дијелу те зграде је било смјештено 6 "кабина", међусобно преграђених дрвеним даскама, док је напољу са сјевероисточне стране зграде постојао један мањи неозидани отворени базен који је служио за бесплатно купање обољелих ногу и за прање рубља. Осим купалишне зграде бања је посједовала и два мања објекта за смјештај гостију, једну гостионицу, лекару и куглану. Тада је бања била приватно власништво Сафетбега Бешлагиха из Сарајева, који ју продаје почетком овог вијека Тахирбегу Смаилбеговићу из Тешња. Доста примитивни услови рада и експлоатација бање у приватном власништву породице Смаилбеговић се задржала све до II Свјетског рата. (4,53)

У току II Свјетског рата сви бањски објекти, осим купалишне зграде, су уништени, а након тога бања прелази у државну својину под управу Општинског Народног одбора Кулаши, који ју је и реновирао. Међутим, иако обновљена купалишна зграда је била у доста запуштеном стању, без имало комфора. О овом времену најбоље свједоче писани трагови Милић др Љубомира, среског љекара из Прњавора. Наиме, поменути доктор је од 1940. године једном седмично долазио у бању вршећи дужности бањског љекара, и повремено у својим извјештајима биљежио своја запажања о Бањи Кулаши. Из ових се извора види да је и поред оскудних и примитивних купалишних објеката посјећеност бање била изузетно висока, око 250.000 купања годишње, што је и најбољи доказ њене терапијске вриједности. Највише посјета бањи, како пише доктор Милић у послератном периоду, правило је сеоско становништво околних срезова и села које је најчешће ноћивало испод каквог дрвета под ведрим небом, а незнатан број их се успијевао снаћи по кућама и шталама околних села. И поред недаћа око смјештаја посјећеност бање до краја 50-тих година се није смањивала, а многи пацијенти др. Милића су хвалили љековитост воде и блата Бање Кулаши. (5,3) Оваквом развоју посјећености погодовала је и изградња жељезничке пруге 1950-1952. године, преко које је Бања Кулаши била директно повезана са Бањом Луком

³ Речник Српскохрватског књижевног и народног језика, књига XI, САНУ, Београд, 1981. год., стр. 5.

и Добојем, па су посјетиоци све више долазили и возом. Због оваквог интереса бању је требало проширити, али претходно је било потребно извршити детаљна испитивања овог подручја. Први такав покушај забиљежен је 1954. године, када је др Јосип Баћ покушао извршити клиничко и експериментално истраживање термоминералних вода подручја Бање Кулаши, али та истраживања никада нису завршена због недостатка материјалних средстава. После тога тек 1974. године долази др. Бранислав Ђерковић који врши геолошка и хидролошка испитивања овог подручја. Тек тада су откривене праве вриједности ове ријетке термоминералне воде и обзнањене свијету. Све ово је навело 1979. године групу стручњака на челу са дипл. геологом Невеном Миошићем, који је тада био стручни сарадник за истраживање хипотерми при Уједињеним Нацијама, да детаљније проуче хемијске и балнеолошке карактеристике ових вода. (6,50)

На основу проучавања из 1979. године и веома повољних карактеристика и препорука, тек 1983. године су изнађена средства за подизање Бањско-рекреационог центра "БАЊА КУЛАШИ". Цјелокупну реконструкцију бање је извршило Хотелско-угоститељско предузеће "ЦЕР" из Прњавора, које је тада било у саставу СОУР "Крајинатурист" из Бања Луке. Бањско-рекреациони центар почео је са радом 1. маја 1984. године, са цјелокупном инфраструктуром која је у функцији и данас.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ХЕМИЈСКО-ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА ТЕРМОМИНЕРАЛНИХ ВОДА БАЊЕ КУЛАШИ

У савременом свијету веома је широка лечилишна примјена термалних, термоминералних и минералних вода. Међутим, ова широка примјена углавном зависи од хемијско-физичких карактеристика наведених вода, па је тако и са "Кулашком" термоминералном водом. У основи под термоминералним водама подразумијевамо изворе чија вода има температуру вишу од средње годишње температуре ваздуха мјеста на коме се такви извори налазе и чија је количина растворених материја виша од 1 грама (0,1%) у једном литру. Сви топли извори, чија је температура воде виша од 20°C, се према температури воде могу подијелити на хипотерме ($T=20-34^{\circ}\text{C}$) хомеотерме ($T=34-38^{\circ}\text{C}$) и хипертерме ($T=\text{преко } 38^{\circ}\text{C}$). (7,572)

Прву хемијску анализу "Кулашке" воде извршио је 1888. године професор Еуген Лудвиг из Беча. Према основним хемијским карактеристикама до којих је сам дошао он је ову термоминералну воду сврстао у ред индиферентних хипотерми. Физичке карактеристике воде које је он у то вријеме примјетио су да је вода бистра, безбојне, без мириса, мало земљаног укуса, температуре $T=29,6^{\circ}\text{C}$, а специфичне тежине код $15,5^{\circ}\text{C}$ ваздуха је 1,00024. (3,40)

Нешто касније, тачније 1907. године, др Фридрих Катцер потврђује хемијску анализу професора Лудвига и у свом раду, којег је објавио 1919. године, даје нешто шири опис, разраду и прорачун хемијске анализе кулашке воде. Послије наведених првих истраживачких радова дуго година није било никаквих испитивања ових термоминералних вода. Тек 70-тих година овог вијека почиње се са озбиљнијим истраживањима хемијско-физичких особина појединих извора. Највеће заслуге у том периоду свакако припадају др. Браниславу Ђерковићу који је у својим радовима репрезентовао квалитете и посебности кулашке воде. У једном од својих радова др Ђерковић каже: "Срећна је земља која има такав природни лијек чије поријекло води из само дубоких

специфичних слојева, у којима су присутни веома ријетки минерали, као суолунит и тоберморит који путем растварања дају води тако особен хемизам".⁴

Ипак најважнија истраживања у овом погледу извршио је тим стручњака предузећа "Геоинжињеринг" из Сарајева 1979. године на основу којих је Републички комитет за енергетику и индустрију у Сарајеву 1981. године издао информацију о карактеристикама термоминералне воде Бање Кулаши. Из ових карактеристика се види да је ова вода сталне температуре, издашности и хемијског састава, да је температура од 28,9°C до 30°C, а минерализација око 160 mg/l па је ова нискоминерализована вода натријско-калцијско-хидроксидно-хлорног типа. По планинском саставу ово је азотно-метанско-угљендиоксидни тип воде у којој од укупног садржаја гасова 1,2% отпада на племените гасове аргон, криптон и ксенон. Карактеристика ове воде је и висок алкалитет јер је рН=11,2 док је радиоактивност 6,7 рс/l па спадају у благо радиоактивне хипотерме. (8,8 и 9)

На основу најновије хемијске анализе израђен је Елаборат о физичко-хемијским и бактериолошким особинама воде Бање Кулаши у коме се каже да се ова вода може успјешно користити у балнеомедицинске сврхе. Испитивања су показала да је ова вода хемијски и бактериолошки потпуно стабилна, а у бактериолошком погледу и потпуно стерилна. На основу ових испитивања постојаности и непромјењивости воде могло би се препоручити њено флаширање, без опасности у погледу хигијенске исправности. Међутим, проблем који се намеће је веома висока вриједност концентрације иона водоника (рН=11,2) која је већа од прописаног за пијаће воде. Те се ова вода не може користити за пиће, изузев у терапеутске сврхе под надзором љекара. (9,8)

*Резултати најновије хемијске анализе термоминералних вода Бање Кулаши
(према: 9,5)*

Катиони:	mg/l	m mol	m val	m val%
Натријум (Na ⁺)	38,00	1,6530	1,6530	45,81
Калијум (K ⁺)	1,40	0,0358	0,0358	0,99
Калцијум (K ²⁺)	38,47	0,9598	1,9196	53,20
Магнезијум (Mg ²⁺)	0,00	0,0000	0,0000	0,00
Збир катиона	77,87	2,6486	3,6084	100,00
Аниони:				
Хлориди (Cl ⁻)	35,00	0,9835	0,9835	25,66
Сулфати (SO ₄ ²⁻)	2,00	0,0208	0,0416	1,09
Хидроксиди (OH ⁻)	37,40	2,1991	2,1991	57,39
Карбонати (CO ₃ ²⁻)	18,00	0,2997	0,5994	15,64
Флуор (F ⁻)	0,11	0,0058	0,0058	0,15
Јод (J ⁻)	0,03	0,0002	0,0002	0,00
Фосфати (HPO ₄ ²⁻)	0,06	0,0012	0,0024	0,06
NO ₃ ⁻	0,00	0,0000	0,0000	0,00
NO ₂ ⁻	0,00	0,0000	0,0000	0,00
Збир аниона	92,60	3,5103	3,8320	99,99

⁴ Др Б. Ђерковић, "Термална вода Кулаша-Босна-Југославија и њен медицински значај", Извјештај, стр. 2.

ФУНКЦИОНАЛНИ АСПЕКТ БАЊСКОГ КОМПЛЕКСА "КУЛАШИ"

Балнеолошко-здравствена функција

Најбољи доказ терапијске вриједности Бање Кулаши је годишњи број купања посјетилаца бање, који је још прије II Свјетског рата, према подацима др Милића, износио око 250.000. На овако велику посјету у том периоду нису могли да утичу ни оскудни и веома примитивни купалишни објекти, а ни сама констатација да у бањи услед помањкања љекара никада није вршен систематски преглед посјетилаца. Наиме, доласком среског љекара Милић др Љубомира из Прњавора, једном седмично, пред сам II Свјетски рат успостављена је прва здравствена служба у бањи. Међутим, и оно нешто мало историјата болести и опсервација корисника и пацијената бање, што је др Милић сачинио нестало је за вријеме рата. Након рата др Милић је наставио са радом у бањи пишући своје извјештаје. У једном од извјештаја он каже: "Сјећам се врло добро многих случајева код којих је у овој бањи получен видан успјех, као нпр. код многих лумбалгија зглобова, пацијената са повишеним крвним притиском, болести женских полних органа, болести хроничних екцема и отпорних псоријаза и поред помањкања најпотребнијег комфора или из материјалних разлога па је вршено само дјелимично и оскудно лијечење".⁵

Из овога се види да је традиционална љековитост и добра посјећеност Бање Кулаши још из њеног најранијег периода узроковала развојем њене првенствено балнеолошко-здравствене функције. У новије вријеме ова функција се може пратити кроз начине медицинске примјене воде, развијеност и организацију здравствене службе, индикације и примјере успјешног лијечења, бањску инфраструктуру и промет гостију.

Некада је Бања Кулаши била позната по љековитом блату, којим су облагани поједини обољели дијелови тијела, док је данас такав вид лијечења овдје у изумирању. Данас се у овој бањи првенствено употребљава термоминерална вода на три начина: кроз базене, топле купке и за пиће. Терапије се углавном проводе купкама, подводном масажом, физикалним и електро процедурама.

Од времена када је бањски љекар био др Милић, па до данас прошло је доста година, али побољшања у организацији здравствене службе у овој бањи је врло мало. Данас у бањи постоји једна амбуланта за преглед посјетилаца, у којој је запослен један љекар опште медицине. Иако је ова амбуланта доста добро опремљена у њој не постоје никакви услови за обављање специјалистичких љекарских прегледа. Ово је неопходно јер корисници бањских услуга инсистирају на љекарском надзору у начину кориштења базена и када, а нарочито код оралног начина употребе воде у љечилишне сврхе.

Главне индикације:

1. Болести бубрега и мокраћних путева (каменац бубрега и мокраћног мјехура, хроничне инфекције бубрега, стање послије оперативних захвата на бубрежно-мокраћном систему)

⁵ Милић др Љубомир, "Извјештај о бањи Кулаши", Прњавор, 1954. година

2. Болести органа за варење (гастритис, чир желуца и дванаестопалачног цријева)
3. Болести женских полних органа
4. Пoviшен крвни притисак
5. Дијабетес и холестерол
6. Посљедице тјелесних повреда
7. Болести локомоторног апарата
8. Кожене болести (екцем, псоријаза); (Према: 10,65 и 66)

Бањска инфраструктура и смјештајни капацитети

Цјелокупан Бањско-рекреациони центар "БАЊА КУЛАШИ" заузима површину од око 118.000 m², док је површина саме бање са пратећим објектима 3.000 m². Гостица у бањи је на располагању пансион "Б" категорије са 112 лежаја и са осталим пратећим објектима: ресторан са 350 сједишта, кафе и аперитив бар, ТВ и кино сала. У бањи се налазе два затворена базена, 27 када за топле купке, 1 када за подводну масажу и амбуланта. Од рекреационих садржаја ту су трим-кабинет и сто за стони тенис. Опслуживање потреба читаве бање у сезони обавља 25 радника Хотелско-угоститељског предузећа "ЦЕР" из Прњавора у сарадњи са "Домом здравља" из Прњавора. Ова два друштвена предузећа полажу искључиво монопол над бањским подручјем, јер све што је створено првенствено је њихова заслуга.⁶

Основу смјештајних капацитета бање чини хотел "Б" категорије са 56 двокреветних соба, укупног капацитета 112 лежаја, са комплетном угоститељском понудом која подразумева неопходне пратеће објекте, као што су пријемно одјељење и рецепција. Поред овог хотела значајно је истаћи и смјештајне капацитете у кућној радиности који броје око 27 приватних кућа и викендица са око 500 лежајева. (12,4) Из ових података се види да је у Бањи Кулаши приватни смјештај далеко бројнији, а то је и разумљиво када се зна за традиционално старе навике највећег броја гостију из околних села, да станују по кућама гдје се сами и хране. У постојећој инфраструктури бањског комплекса треба истаћи и уређење површине које употпуњују амбијент.

Промет туриста

Највећи број посјетилаца бање је из околних села и смјештени су у приватном смјештају, док гости из удаљених насеља долазе у хотел. Не мали број посјетилаца из ближих насеља долазе дневно у бању и потом се враћају кући. Углавном, сезонски промет туриста даје овој бањи сезонски карактер. То се и види из табеле 1., за чију су израду кориштени подаци из књиге гостију БРЦ "Бања Кулаши". На основу тог извора за период 1984-1997. године, види се да је бања била најпосјећенија у 1988. години, са укупно 3068 гостију. У тој години најпосјећенији је био мјесец август (328), а затим јули (326) и септембар (303). Промет туриста у годинама пред рат биљежи лаган пораст. Помало збуњујуће дјелују подаци о посјетиоцима у мјесецима са државним празницима, када по правилу у бању долазе бројни гости. У доњем дијелу табеле су унесени подаци за ратне године. Наиме, од 10. VII 1992. до 15. IV 1997. године бања је кориштена са својим капацитетима за потребе рањеника Војске Републике Српске и у том периоду није примала туристе. Предходним пода-

⁶ Из разговора вођеног са управником БРЦ "БАЊА КУЛАШИ" госпођом Надом Живковић, дана 13. 03. 1998. године

цима би требало додати госте у приватном смјештају али та евиденција нигдје није вођена.

Мјес. год.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Укуп.
1984	-	-	-	-	-	7	115	55	1	-	-	-	178
1985	-	-	-	-	2	-	88	86	-	-	-	-	176
1986	-	-	-	-	-	-	12	24	220	14	-	106	376
1987	37	87	147	191	186	269	236	278	242	342	325	410	2750
1988	276	116	238	347	277	239	326	328	303	281	148	139	3068
1989	167	50	190	308	345	304	324	336	277	249	183	198	2931
1990	135	87	498	216	263	331	377	360	234	165	96	193	2955
1991	106	41	215	80	126	325	216	299	114	7	20	430	1979
1992	-	-	-	-	-	-	42	176	150	115	126	114	723
1993	94	85	106	90	112	185	102	127	125	112	86	80	1224
1994	93	107	107	90	114	103	99	116	97	95	77	98	1196
1995	113	95	109	99	141	131	157	126	137	154	132	137	1531
1996	150	123	115	114	103	109	148	118	92	63	58	66	1259
1997	17	43	53	18	-	21	116	179	44	19	79	78	667

Табела 1. Број гостију БРЦ "БАЊА КУЛАШИ" за период 1984-1997. године

Туристичко-рекреациона функција

Пошто је првенствено примарна функција Бање Кулаши балнеолошко-здравствена, што се види из промета и структуре туриста, онда су њене туристичко-рекреационе функције допунска дјелатност. Међутим, та функција је утолико значајнија ако се сагледају неке од чињеница. У првом реду се мисли на услове које бања у том смислу пружа, а затим и на промет туриста "рекреативаца". Од објеката из бањске инфраструктуре за ову функцију наводимо велики ауто-камп, капацитета 100 камп јединица уз обалу ријеке Велике Укрине, гдје је смјештен простор за одмор и сунчање а у ријеци се може купати и ловити риба. Данас се овај простор првенствено користи за једнодневне излете на ријеци Великој Укрини. Поред ових мотива важно је споменути и пет мањих љетниковаца у близини бањског ресторана, који у љетним мјесецима пружају угођај за излетнике. Спортски терени у оквиру бањско-рекреационог центра до сада нису изграђени, мада постоји простор за то. Такође, плажа ријеке Велике Укрине није урађена али велики број купача ју ипак користи. Најважнија туристичко-рекреациона карактеристика бањског комплекса је излетничка, а заснива се на валоризацији ријеке Велике Укрине.

Данас, посјетиоци - "рекреативци" бање су спортска друштва из Прњавора који долазе углавном љети ради купања на ријеци Великој Укрини. Неки од индивидуалних гостију, претежно из Прњавора долазе у бањске базене и ван сезоне. Међутим, то је мали број посјета, тако да је бања у вансе-

зонском периоду готово пуста, иако има солидне затворене капацитете као што су: два затворена базена, трим-кабинет, простор за стони тенис и шах, као и ТВ и кино сала. Из неких статистичких података за 1988, 1989. и 1990. годину могуће је видјети да је највећи број туриста, у том периоду, био из бивших југословенских република и то из БиХ, Србије, Хрватске и Словеније, док су од странаца најбројнији били Италијани, Аустријанци, Нијемци и Пољаци. (12,4) Ове године (1998.) нешто је интензивнија посјета гостију бањско-рекреационом центру, у поређењу са претходним годинама. А нови садржаји, боља услуга, опште економске прилике и општи стандард становништва главни су фактор од којег ће зависити промет туриста у бањи, без обзира на мотив посјете.

Функционални аспект Бање Кулаши за вријеме рата (1992-1995)

У функционалном погледу за вријеме рата (1992-1995) Бања Кулаши је функционисала као рехабилитациони центар искључиво за потребе Војске Републике Српске. О том времену свједочи Милић др Велибор из Прњавора, који је у том периоду био постављен за управника бање од стране ВРС. Присјећајући се свог ратног рада у бањи др. Милић каже: "Од самог почетка искориштеност капацитета у бањи је била 100%, тако да је у том периоду од пет година у бањи боравило око 6.500 пацијената. Просјечно трајање лијечења сваког од пацијената је било 24 дана. Успјешност лијечења је била врло висока, па се око 60% пацијената послје лијечења враћало у јединицу. У бањи су пружане амбулантне услуге по основу опште медицине, хирургије, неурологије и физијатрије свим пацијентима, али и околном становништву које је често тражило помоћ. Поред физикалне терапије у бањи су провођене: кинези терапија, парафинотерапија, електротерапија, ултразвучна терапија, хидротерапија и електромагнетна терапија. Из општих запажања примјетио сам да је ова вода помагала да ране брже зарасту и није било секундарних инфекција због стерилитета воде, па су оvdје долазили људи да ваде фиксаторе из костију."⁷

НАСЕЉЕ КУЛАШИ И БАЊА

Развој насеља Кулаши условљен је његовим географским положајем у јужном дијелу општине Прњавор према граничним општинама Добој и Теслић. Насеље гравитира према Прњавору од кога је удаљено 14 km, али захваљујући жељезничкој повезаности и Добоју, па и Бањој Луци. Насеље се развило јужно од Бањско-рекреационог центра "БАЊА КУЛАШИ". Бању и насеље у физичком смислу раздваја жељзничка пруга Добој - Бања Лука. Насеље је разбијеног типа, разбацано у заселке од којих су највећи: Бугарска, Лушчићи, Беглуци, Павловићи, Крчевине, Мељине, Просине, Градина и Агатићи. По овим заселцима су усутњене и подијељене земљишне парцеле, ливаде, воћњаци, њиве и вртови. (2,3)

Развој насеља, просторни и функционални, у доброј мјери је условљен саобраћајном повезаношћу са околним центрима. Но, не можемо губити из вида утицај бањског комплекса на укупан развој насеља. У функционалном погледу, у току бањске сезоне, насеље је у потпуности укључено у бањски

⁷ Из интервјуа вођеног са Милић др Велибором, дана 14. 03. 1998. године

туризам. Наиме, у том периоду већина становника се бави угошћавањем посетилаца бање и настоји да пружи што боље услова смјештаја и исхране својим гостима, како би их придобили и наредне године.

Бања Кулаши и насеље Кулаши чине једну нераскидиву цјелину, која је само физички раздвојена. Ова констатација се може поткријепити бројним чињеницама. У насељу Кулаши скоро свака кућа има двије до три гостињске собе које служе посјетиоцима за вријеме бањске сезоне. Ти посјетиоци се већином хране производима локалног становништва, било да им они сами припремају или да од њих купују на пијаци. Неке од кућа у насељу имају чак и више гостињских соба са више лежаја, па тако пружају боље услове за колективни смјештај, на кога су посјетиоци из околних насеља вишегодишњом посјетом навикли. Аграрна и сточарска производња у насељу је већим дијелом усмјерена за потребе бањских гостију. Такође, неки од становника насеља су запослени на одржавању бањско-рекреационог центра, што им пружа запослење у терцијарној дјелатности, а многи се одлучују и на израду предмета мале привреде, које продају туристима бање. Једном ријечју се може рећи да насеље у сезони живи за потребе бање и тиме остварује значајну материјалну добит, која се у наредном периоду може и проширити.

МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА РАЗЛИЧИТИХ ОБЛИКА ТУРИЗМА

Из претходно наведених компоненти у садржају Бањско-рекреационог центра "БАЊА КУЛАШИ" види се да постоји солидна основа за развој здравствено-лијечилишног туризма. Међутим, постојећу бањску инфраструктуру би у будућем периоду требало проширити како би овај вид туризма добио пуну афирмацију. На бази кориштења термоминералних вода у овој бањи би се могао изградити један специјализовани болничко-медицински стационар у коме би се примјењивала адекватна бањска терапија и обављали разни специјалистички прегледи пацијената. Тако би се значајно проширила здравствена служба која би уз изградњу додатних медицинских објеката била основа за развој здравствено-лијечилишног туризма.

Карактеристике "Кулашке" воде су такве да је могућа њена примјена у медицинском туризму, тј. код особа које нису изразито болесне, али су исцрпљене радом, па им је потребан активан одмор уз љекарски надзор и одређени степен љекарског третмана. Наиме, одлика ове воде је да није ни превише топла, а није ни превише хладна, па као таква може се користити за активну реакцију, регенерацију и рехабилитацију код физички исцрпљених особа и код реконвалесцентних стања. Када се на уму имају ове благо балнеолошке карактеристике "Кулашке" воде онда је потпуно јасно да се, уз одређену изградњу неопходних објеката за њену примјену, могу сигурно постићи запажени резултати и материјална добит од овог облика туризма. Све ово би привукло значајну посјећеност Бањи Кулаши, а сама бања би могла да добије потпуну афирмацију као здравствено-лијечилишни центар који би био посјећен током цијеле године.

Иако Бања Кулаши није богата старим споменицима културе, који би јој давали посебну вриједност у развоју туризма, она ипак има своје специфичности и посебности. Наиме, у подручју гдје је смјештена бања живи народ који је у својој култури задржао своје народне обичаје, фолклор, кухињу и

кућну радиност а то се може искористити у туристичке сврхе. Његовањем културне баштине могуће је организовати разне културне, забавне и спортске манифестације које би заинтересовале туристе. Овдје треба споменути да у постојећој бањској инфраструктури постоје и објекти за одржавање разних манифестација, прослава и свечаности, као и за организацију конгресног туризма. Покретањем неких од тих активности свакако би се повећала посјећеност бање. Истина, овдје се у току године уприличи прославе, најчешће у вријеме новогодишњих и осмомартовских празника. Но, ипак требало би радити на чешћем одржавању културно-забавних манифестација.

И излетнички туризам на подручју Бање Кулаши има традицију. То се може поткријепити чињеницом да овај простор обилује еколошки веома чистом средином, коју људи радо посјећују. Многи Прњаворчани долазе на једнодневне излете током викенда у подручје бање и уз ријеку Велику Укрину радо одмарају у благодети изразито мирне околине и чистог ваздуха. Излетнички туризам би се могао још више развити уређењем околине, која се људском немарношћу загађује, подизањем једног парка за шетњу и одмор, као и изградњом пар љетниковаца на самој обали ријеке.

Из свега се може извести закључак да ни постојећи услови за развој спортско-рекреационог туризма нису искористени, а о изградњи нових садржаја се и не говори. Ипак, у будућем развоју могли би се овдје урадити значајни кораци на omasовљењу овог облика туризма, када се зна да постоје веома погодни природни услови за изградњу спортско-рекреационих терена. Првенствено се мисли на велике отворене базене, терене за мале спортове (мали фудбал, кошарка, одбојка и рукомет), тенис, мини голф, а поред тога и могућност за изградњу трим стазе. На крају, треба споменути да на овом подручју постоје изузетни услови за лов и роболов, као један од облика рекреације. Наиме у близини је значајан ловни резерват планине Љубић, гдје се може ловити ниска, висока и перната дивљач, а ријека Велика Укрина обилује рибом.

ЗАКЉУЧАК

Из претходно наведених карактеристика види се да Бања Кулаши има релативно добар туристичко-географски положај. Он је дефинисан саобраћајно-географским положајем и мрежом функционалних и урбаних центара у окружењу. Природно-географске прилике бање и ширег подручја су врло повољне. Оне дају посебан атрибут у смислу врло питомог, пријатног и еколошки чистог подручја. Историјски гледано ово је стара бања са традицијом. Ипак, за сада, позната је само у регионалним оквирима, а за шири круг термоминерални извори Бање Кулаши су права ријеткост, не само у нашој земљи него и шире, па јој то може дати значајан просперитет у будућности.

Са функционалног становишта бања је првенствено балнеолошко-здравствени центар. Током љетне сезоне, она има и туристичко-рекреационе функције као допунске дјелатности. Што се тиче насеља Кулаши оно је нераскидиво повезано са бањом, нарочито у љетним мјесецима када је највећи број туриста смјештен у приватном смјештају. У Бањи Кулаши постоји реална основа за развој различитих облика туризма, али то првенствено зависи од инвестиционог улагања како у изградњи нових, тако и у реконструкцији постојећих туристичких садржаја.

На крају, просперитет Бање Кулаши у балнеолошко-здравственом и туристичко-рекреативном погледу зависиће од програмских садржаја, инвестирања у области бањске инфраструктуре, квалитета здравствене и осталих облика бањске услуге и понуде, те од адекватног маркетинга.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Елаборат о хидрогеолошким истраживањима термалних вода Бање Кулаши - књига 1, "Геоинжињеринг" Сарајево, 1980. год.
2. Просторни план посебног подручја Бање Кулаши, Урбанистички завод БиХ, Сарајево 1979. год.
3. М. Лeko и др., Лековите воде и климатска места у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца - са балнеолошком картом, Министарство народног здравља, Београд 1922. год.
4. Програм развоја бањског туризма у БиХ од 1976 до 1980. године, Привредна комора БиХ, Сарајево 1980. год.
5. Милић др Љубомир, Извјештај о Бањи Кулаши, Прњавор 1954. г.
6. Програм развоја бањско-рекреативног и здравственог туризма на подручју Основне привредне коморе Бања Лука до 1985. године, Економски институт Бања Лука, 1978. год.
7. Енциклопедијски лексикон - Мозаик знања - ГЕОГРАФИЈА - том 18, Интерпрес, Београд 1969. година
8. Информација о минералним, термалним и термоминералним водама у СР БиХ, Републички комитет за енергетику и индустрију, Сарајево 1981. год.
9. Елаборат о физикално-хемијским и бактериолошким особинама термалне високоалкалне олигоминералне воде у Кулашима код Прњавора, Завод за здравствену заштиту БиХ, Сарајево 1987. год.
10. Бање Крајине, Крајишке новине, Бања Лука 1997. год.
11. Др Б. Ђерковић, Бања Кулаши - свјетски феномен и њен широки спектар љековитости
12. Могући правци развоја Бањско-рекреационо-здравственог туризма у Кулашима, РО "ЦЕР" Прњавор, 1984. год.
13. Др Р. Ђато и др З. Маријанац, Бања Врућица - географско-балнеолошко-туристичка монографија, Географско друштво Републике Српске, Лакташи 1996. год.
15. Др Ж.Јовичић, Туристичка географија, Научна књига, Београд 1989. год.

DRAŠKO MARINKOVIĆ

SUMMARY

BATHS OF KULASHI
- touristic-geographical characteristic

Regarding the characteristics related before, we can notice that the Baths of Kulashi have a touristic and geographical position relatively good. This is allowed by the

geographical communications and the network of the urban centres in the surrounding areas. The geographical and natural characteristics of the territory are very favourable. These give a particular contribution, which means a well cultivated, nice and ecologically clean territory. On a historical point of view, these old baths are full of tradition. But at the moments these baths are known only in the regional environment and remain unknown for a great number of visitors. Regarding to the chemical and physical characteristics, the termomineral sources of the Baths of Kulashi are a real rarity, not only in our country, but also abroad and this can give to the Baths a prosperous future.

On the functional point of view, these baths are, first of all, a bathing and healthy centre. During the summer season the baths have also a touristic-recreative function as a further activity. What concerns the urban centre of Kulashi, this one is strictly linked to the Baths, by the private owners. For the Baths of Kulashi there is a real chance for the development of different kinds of tourism, but this first of all depends on the financial investments in the construction and reconstruction of the buildings already existing.

At the end the prosperity of the Baths of Kulashi, concerning the bathing, healthy and touristic recreative environment, will depend on the programmatic contents, on the investments related to the bathing infrastructures, on the qualities of the healthy conditions and on the offers sustained by an adequate marketing.